

Процесуална автономия на страните в търговския арбитраж

Всички модерни държави притежават система от граждански и търговски съдилища с обща компетентност, към която всички физически и юридически лица могат да се обърнат за защита на техните права. Държавите предоставят и гарантират тази възможност на юридическите и физическите лица, но не ги задължават да я ползват. Чрез своето законодателство, те им предоставят и алтернативна възможност да разрешат техните правни спорове чрез арбитраж. Тази възможност обхваща както местни (национални), така и международни арбитражи.

Търговският арбитраж в България се регламентира от Закона за международния търговски арбитраж (ЗМТА).¹ Въпреки заглавието си, по силата на § 3, ЗМТА се прилага и за местни арбитражи.² ЗМТА, подобно на законите за арбитраж на много други държави, е базиран на закона-модел на Комисията на ООН по международно търговско право (UNCITRAL) (Закон-модел на Унцитрал).³

Арбитражът е консесуално частно организирано разрешаване на правни спорове, което завършва с решение, имащо сила на пресъдено нещо и изпълнителна сила. Арбитражът е правно възможен и се реализира на базата на принципа на процесуалната автономия на страните.

Принципът на процесуална автономия на страните изразява предоставената от закона възможност физически и юридически лица да се съгласят техният бъдещ или настоящ правен спор да бъде разрешен от избран от тях, частно организиран, правораздавателен орган и да определят процедурата, по която той ще бъде разрешен.

Процесуалната автономия има два аспекта.

Първо, тя дава възможност на страните по един правен спор да се отклонят от юрисдикцията на държавните съдилища и да го отнесат за разрешаване от арбитраж. Тази възможност е изрично предвидена в чл. 19 от Гражданския процесуален кодекс, който казва, че страните по имуществени спорове могат да ги отнасят за разрешаване от арбитраж с някои малки изключения.⁴

Второ, тя дава също така възможност на страните да определят процедурата на арбитражното производство. Тази възможност е изрично предвидена в чл. 24 от ЗМТА.⁵ Този

член казва, че страните могат да се споразумеят за процедура, която арбитражният съд трябва да спазва при водене на делото. В съответствие с това общо правило, ЗМТА регламентира основните аспекти на арбитражната процедура, за които страните не са постигнали изрично съгласие, с диспозитивни правила. Тези диспозитивни правила потвърждават, че страните могат да се споразумеят за:

- броя на арбитражите, процедурата за избор на арбитражите - чл. 11 от ЗМТА⁶ и чл. 12 от ЗМТА⁷;
- процедурата за отвод на арбитражите – чл. 15 от ЗМТА⁸.
- езика на производството - чл. 26 от ЗМТА⁹.
- седалището на арбитража и мястото на провеждане на заседанията - чл. 25 от ЗМТА¹⁰.
- момента, в който започва арбитражното производство – чл. 23 от ЗМТА.¹¹
- дали ще се проведе присъствено заседание или делото ще бъде разрешено само въз основа на писмени доказателства - чл. 30 от ЗМТА¹².
- процедурата за допълнение и изменение на иска – чл. 29 от ЗМТА.¹³
- допустимостта и регламентацията на обезпечителни мерки по време на производството - чл. 21 от ЗМТА¹⁴.

Страните могат да определят процедурата на арбитражното производство с една или друга степен на пълнота и конкретност. По въпросите, по които страните не са постигнали съгласие, по силата на диспозитивното правило на чл. 24 от ЗМТА¹⁵, те възлагат на арбитражния състав по своя дискреция да определи приложимите процесуални правила.

ЗМТА регламентира с диспозитивни правила само най-общите аспекти на арбитражната процедура и оставя на страните да я доразвият и приспособят към своите нужди. Често страните се договарят за правила, регулиращи допълнителни аспекти на арбитражната процедура, като например правила за допускане и събиране на доказателства и правила за присъждане на разноските.¹⁶

Как и кога страните упражняват процесуалната си автономия

Процесуалната автономия се реализира чрез арбитражно споразумение между спорещите страни. Чрез него страните се съгласяват да отнесат своя спор за разрешаване от ad hoc или постоянно действащ арбитраж и определят процедурата, по която спорът ще бъде разрешен. В своето арбитражно споразумение страните могат да определят процедурата за

разрешаване на техния спор директно като включат в него процесуалните правила, които трябва да бъдат прилагани. Например, те могат да се съгласят на ad hoc арбитраж, който трябва да се проведе по Правилата на Унцитрал за арбитраж.¹⁷ Алтернативно, в своето арбитражно споразумение страните могат да определят процедурата за разрешаване на техния спор и индиректно, чрез препращане към процесуалните правила на постоянно действащ арбитражен институт. Изборът на такъв арбитражен институт представлява също така имплицитен избор на неговите арбитражни правила и те се считат за инкорпорирани в арбитражното споразумение. Страните могат да изберат и комбинация от тези два метода, като в арбитражното си споразумение посочат процесуалните правила за ad hoc арбитраж или правилата на постоянно действащ арбитражен институт и ги модифицират или допълнят със свои правила или с правила, създадени от междуправителствени или частни международни организации. Пример в това отношение са Правилата на Международната адвокатска асоциация за събиране на доказателства в международния арбитраж.

По начало процесуалната автономия се упражнява чрез сключването на арбитражно споразумение. Страните, обаче, могат да упражнят процесуалната си автономия и по-късно в хода на арбитражното производство, като модифицират уговореното от тях арбитражно споразумение или като се съгласят на процесуални правила по отношение на въпроси, които не са били първоначално регламентирани в арбитражното споразумение. Много често в международния арбитраж това става чрез процесуална заповед № 1, но може да става и ad hoc в развитието на арбитражното производство.

Граници на процесуалната автономия на страните

Процесуалната автономия на страните в областта на националния и международния арбитраж е изключително широка, но не и безгранична. Законът поставя граници на процесуалната автономия с императивни норми, регламентиращи условията за валидност на арбитражното споразумение и минималните изисквания за справедлив процес.

По отношение на арбитражното споразумение, чл. 19 от Гражданския процесуален кодекс определя кои спорове могат да бъдат отнесени до арбитраж, т.е. кои са арбитраруеми.¹⁸ Съгласно него, страните могат да се съгласят на арбитраж по всеки имуществен спор с изключение на споровете, които имат за предмет вещни права, владение върху недвижим имот, издръжка и права по трудово правоотношение.

В България общата правоспособност на физическите и юридическите лица включва и правоспособността да сключват арбитражни споразумения с изключение на случаите, в които физическите лица действат като потребители по смисъла на § 13, т. 1 от Допълнителните разпоредби на Закона за защита на потребителите.¹⁹ Чл. 3 от ЗМТА²⁰ посочва, че правоспособност да сключват арбитражни споразумения имат и държавата и държавните учреждения.

Освен това, чл. 7, ал. 2 от ЗМТА²¹ изисква арбитражното споразумение да бъде сключено в писмена форма. Съгласно този член, изискваната форма се счита за спазена, ако арбитражно споразумение се съдържа в документ, подписан от страните, или в размяна на писма, телекси, телеграми или други средства за съобщения.

С други думи, едно арбитражно споразумение е валидно, когато се отнася до спор, който страните могат да отнесат за разглеждане от арбитраж (т.е. когато е налице обективна арбитраруемост на спора), когато страните по спора имат правоспособност да отнесат техните спорове до арбитраж (т.е. когато на лице е субективна арбитраруемост на спора) и когато е спазена предписаната от закона форма за сключване на арбитражно споразумение.

Само когато е налице правно валидно арбитражно споразумение, то дерогира правораздавателната власт на държавните съдилища по отношение спора/споровете, обхванати от него, и създава правораздавателна власт на избрания арбитражен правораздавателен орган.

По отношение на арбитражната процедура, страните са свободни да упражняват своята процесуална автономия само в рамките на чл. 16²² и чл. 22²³ от ЗМТА, които имат императивен характер. Съгласно тези членове, избраните от страните процесуални правила не могат да нарушават основните изисквания за честен и справедлив процес - делото да бъде разрешено от безпристрастен и независим арбитър/арбитри, страните да бъдат третирани равноправно и на всяка страна да бъде предоставена възможност да защити своите права. Тези фундаментални изисквания за честен и справедлив процес са базирани на чл. 13, ал. 3 и чл. 18 от Закона-модел на Унцитрал. Поради своята същност, те често са определяни като Magna Carta на арбитражното производство и поради тази причина, те се считат и за част от националния и международен обществен ред.²⁴ В същия смисъл беше и постоянната практика на Върховния касационен съд преди изменението на чл. 47 от 2017 г. Така,

например, в Решение № 124 от 28.07.2017 г. на ВКС по т. д. № 351/2017 г., I т. о., ТК, ВКС е казал:

В практиката на ВКС по прилагане на чл. 47, т. 3, пр. 2 ЗМТА се приема, че противоречие с обществения ред ще има тогава, когато са нарушени онези императивни правни норми от публичен характер, които са установени от Конституцията и формират основите на правовия ред в държавата. Арбитражният процес е подчинен на конституционно прогласените и международно приетите принципи на равенството на страните и правото им на участие и защита в производството по делото, които, като израз на състезателното начало, са основополагащи за действащия в страната правопорядък. Следователно, поради своя повелителен характер, тези принципи се явяват и пределните граници на договорната свобода, с която страните разполагат при уреждане на арбитражното производство.

В такъв смисъл са и Решение № 6 от 26.01.2017 г. на ВКС по т. д. № 2164/2016 г., I т. о., ТК, Решение № 171 от 6.12.2010 г. на ВКС по т. д. № 401/2010 г., II т. о. и Решение № 6 от 9.02.2009 г. на ВКС по т. д. № 696/2008 г., II т. о., ТК, ВКС.²⁵

Дискрецията на арбитражния състав при липса на съгласие да определи приложимите процесуални правила произтича от процесуалната автономия на страните и поради това тя е ограничена от същите императивни рамки на закона (чл.22 от ЗМТА), от които е ограничена и процесуалната автономия на страните.

Процесуалната автономия на страните да определят процедурата, по която да бъде разрешен техния спор, допълнително може да бъде ограничена от процесуалните правила на избрания арбитражен институт. Някои арбитражни институти смятат определени процесуални правила за фундаментална характеристика на предлаганата от тях процедура и отказват да администрират арбитражни спорове, когато страните са отменили или видоизменили тези правила. Най-известният пример в това отношение е Арбитражният съд към Международната търговска палата в Париж, който отказва да администрира спорове, когато не са спазени неговите правила за потвърждаване на избраните от страните арбитражи от съда²⁶ и за преглед и потвърждаване на арбитражното решение от съда.²⁷

Подобна възможност, макар и формулирана по друг начин, съществува и в Правилника на Арбитражния съд при Българската търговско-промишлена палата (АС при БТПП). Съгласно чл. 3, ал. 2 от Правилника, арбитражният състав може да не приложи някои

от уговорените от страните процесуални правила, ако те противоречат на неговите принципи.²⁸

Процесуалната автономия на страните да определят процедурата на арбитражното производство най-накрая може да бъде ограничена и от правомощията на арбитражния състав, произтичащи от естеството на арбитража като правораздавателен процес. В английската литература тези правомощия се наричат *inherent powers* (вродени/присъщи правомощия). Тези правомощия са насочени към защита на интегритета и ефективността на арбитражния процес. Въпреки че и тези правомощия са породени от процесуалната автономия на страните, след учредяването им те могат да я ограничат, когато в хода на арбитражното производство тя се използва неправомерно или нецелесъобразно. Така, например, арбитражният състав може да не се съобрази със споразумението на страните, когато с него те определят неразумно дълъг период за извършване на бъдещи процесуални действия, като насрочване на открито арбитражно заседание или предоставяне на писмени защиты, или когато се съгласяват арбитражният състав да постанови арбитражно решение по сложен спор в неразумно кратък срок, или когато страните са постигнали спогодба и искат тя да бъде възпроизведена в арбитражното решение, но е очевидно, че тази спогодба е средство за пране на пари или друг вид корупция.

Процесуална рамка на арбитража

Тъй като процесуалната автономия е правният фундамент на арбитража, всеки конкретен арбитраж е нейна рожба и проявление и носи ДНК на арбитражното споразумение на страните. След като страните упражнят процесуалната си автономия, може да се скицира следната правна рамка на процедурата по конкретно арбитражно дело и йерархията между нейните елементи:

1. Императивни норми на арбитражния закон по седалището на арбитража;
2. Процесуални правила, уговорени между страните в арбитражното споразумение или по-късно в хода на развитие на арбитражното дело;
3. Диспозитивни правила, съдържащи се в правилника за арбитраж на избрания арбитражен институт;
4. Диспозитивни правила на арбитражния закон по седалището на арбитража;

5. Правила, създадени от арбитражния състав по силата на процесуалната му дискреция по въпроси, неуредени от споразумението на страните или диспозитивните правила на арбитражния състав и на арбитражния закон по седалището на арбитража.

Процесуалната автономия на страните във фазата след постановяване на арбитражно решение

Във всички модерни арбитражни законодателства арбитражът е едноинстанционно производство. Постановеното арбитражно решение не подлежи на класическо обжалване пред друг арбитражен състав или пред държавен съд, в което наново ще се прави преценка по същество на неговото съответствие с материалното право или неговата фактологическа обоснованост. Загубилата страна може да иска отмяна на арбитражното решение само на строго ограничени основания.

Във всички модерни законодателства правилата за отмяна на арбитражното решение са базирани на чл. 34 от Закона-модел на Унцитрал²⁹.

Основанията за отмяна, предвидени в чл. 34 от Закона-модел на Унцитрал, могат да бъдат разделени в три групи:

- основания, свързани с липса на валидно арбитражно споразумение – недееспособност на една от страните; недействителност на арбитражното споразумение; арбитражното решение разрешава спор, който е извън пределите на арбитражното споразумение; предметът на спора не подлежи на решаване от арбитраж.
- основания, свързани с нарушение на фундаменталните изисквания за честен и справедлив процес - една от страните не е била надлежно уведомена за назначаване на арбитър или за арбитражното производство, или поради независещи от нея причини не е могла да вземе участие в производството; образуването на арбитражния съд или арбитражната процедура не е съобразена със споразумението на страните.
- противоречие с обществения ред - арбитражното решение противоречи на обществения ред.

Тези правила представляват санкция срещу постановяване на арбитражно решение при липса на валидно арбитражно споразумение и при нарушение на основните изисквания за честен и справедлив процес.

В България основанията за отмяна на арбитражно решение са регулирани в чл. 47 от ЗМТА. До 2017 г. основанията в чл. 47 от българския ЗМТА бяха идентични на тези, предвидени в чл. 34 от Закона-модел на Унцитрал.³⁰ С промяната на ЗМТА през 2017 г. основанието „противоречие с обществения ред“ беше отменено.

Във връзка с разпоредбите, регламентиращи отмяната на арбитражно решение, възниква въпросът какъв е техният правен характер. Дали те са императивни, или по силата на принципа на процесуалната автономия страните могат да сключват споразумения, с които правят пълен или частичен отказ от правото си да искат отмяна на арбитражното решение.

В Закона-модел на Унцитрал този въпрос не е изрично регламентиран. Кратък сравнително-правен преглед показва следното. В Швейцария, Белгия и Франция, само по международни арбитражни дела, правилата за отмяна на арбитражни решения имат диспозитивен характер и страните могат да се споразумеят да ги отменят напълно или да изключат някои от посочените в тях основания. В Белгия³¹ и Швейцария³² тази възможност съществува само за арбитражи, в които нито една от страните няма връзка с Белгия и Швейцария, т.е. те не са граждани, обичайно пребиваващи лица или юридически лица, регистрирани на територията на държавата или имащи клонове в нея. Във Франция страните могат предварително да се откажат от правото си да искат отмяна на арбитражното решение, както по отношение на международни арбитражи, така и по отношение на местни арбитражи.³³ По отношение на местните арбитражи, обаче, засегнатата страна има възможност за защита в процеса на принудително изпълнение на решението, където тя може да направи възражения, аналогични на основанията за отмяна на арбитражно решение. В Италия и Португалия законът изрично забранява отказ от право да се иска отмяна на арбитражното решение.³⁴ В Канада и Нова Зеландия, които са страни с арбитражно право, базирано на Закона-модел на Унцитрал, законът не третира изрично този въпрос, но съдилищата на тези страни са казали, че страните не могат да правят отказ от правото да се иска отмяна на арбитражно решение.³⁵ В Германия основанията за отмяна на арбитражно решение са базирани на Закона-модел на Унцитрал и са регламентирани в член 1059, алинея 2 от германския Граждански процесуален кодекс.³⁶ В този член те са разделени на две

категории. В първата категория попадат основанията, които са свързани с валидността и обхвата на арбитражното споразумение, правото на страните да бъдат изслушани, формирането на арбитражния съд и др. Във втората категория попадат основанията за неарбитраемост и нарушение на обществения ред. Немските автори считат, че основанията от първата категория са установени в интерес на страните и следователно те могат да се откажат от тях, а основанията от втората категория са в обществен интерес и поради това страните не могат да се откажат от тях.

Съдебната практика на държавите, които допускат сключването на споразумения за предварителен отказ от правото да се иска отмяна на арбитражното решение, изисква този отказ да е изричен и недвусмислен. Често срещаните в стандартни арбитражни споразумения или в арбитражните правила на международни арбитражни институти изрази, като този, че арбитражното решение е окончателно и обвързващо за страните и не подлежи на обжалване, не могат се тълкуват като отказ от право да се иска отмяната му. Някои от тях дори изискват отказът да е направен след завършване на арбитражното дело.³⁷

В България този въпрос не е изрично регламентиран в ЗМТА и преобладаващото мнение е, че правилата за отмяна са императивни. В България дискусиата по-скоро се съсредоточава върху премахването на обществения ред като основание за отмяна, направено с промяната от 2017 г. Възниква въпросът дали тази промяна не оставя фундаменталните гаранции за честен и справедлив процес, предвидени в чл. 18 от Закона-модел на Унцитрал³⁸ и съответно в чл. 16 и чл. 22 от ЗМТА³⁹, без санкция, като по този начин намалява тяхната ефективност и значително уврежда интегритета на арбитража.

Както е посочено по-горе, преди промяната от 2017 г., при нарушение на установените в посочените членове фундаментални гаранции за честен и справедлив процес в арбитража, потърпевщата страна искаше отмяна на основание чл. 47, т. 3 от ЗМТА и Върховният касационен съд намираше този подход за правилен. След промяната единствената възможност за атакуване на арбитражно решение, което е постановено при нарушение на тези фундаментални гаранции за честен и справедлив процес, е чл. 47, ал. 1, т. 6 от ЗМТА, т.е. на основание, че арбитражната процедура не е била в съответствие със споразумението на страните. Чл. 3, ал. 2 от Правилника на АС при БТПП предвижда, че арбитражният съд прилага уговорените от страните правила за разглеждане на делото, освен ако те противоречат на повелителните норми на ЗМТА. При избор на арбитраж в АС при

БТПП, този член става част от уговорената от страните процедура. Този член може да се интерпретира като съгласие на страните за оправомощаване и задължаване на арбитражния състав да спазва повелителните норми на чл. 16 и 22 от ЗМТА без каквито и да е изключения по отношение на всички процесуални права и действия в арбитража. На тази база, страната, засегната от неспазване на фундаменталните гаранции за честен и справедлив процес, може да иска отмяна на арбитражното решение на основание, че процесуалната процедура не е била съобразена със споразумението между страните. Във всички случаи, с оглед на новата уредба на отмяната на арбитражните решения, установена с промяната на ЗМТА от 2017 г., е препоръчително страните винаги изрично да включват в своето арбитражно споразумение задължение на арбитражния състав да следва изискванията на чл. 16 и 22 от ЗМТА.

Всички модерни арбитражни законодателства също така регламентират възможността едно чуждо арбитражно решение да бъде признато и допуснато за изпълнение в тях. Във всички от тях привилата за признаване и допускане на чуждестранни арбитражни решения са базирани на Нюйоркската конвенция за признаване и изпълнение на чуждестранни арбитражни решения (Нюйоркската конвенция).⁴⁰ Тази конвенция също така е базирана на принципа на процесуалната автономия на страните и неговите ограничения, произтичащи от изискването за честен и справедлив процес. В съответствие с това, чл. II от Нюйоркската конвенция задължава съдилищата на договарящите се държави да признават действието на валидни арбитражни споразумения, на тази основа да прекратяват делата, заведени пред тях, и да насочат спорещите страни към уговорения между тях арбитраж. От своя страна, чл. V от Нюйоркската конвенция позволява на съдилищата на договарящите се държави да не признават и допускат до изпълнение чуждестранни арбитражни решения, когато те са постановени въз основа на липсващо или невалидно арбитражно споразумение, или ако съставът на арбитражния съд или арбитражната процедура не са били в съответствие със съглашението на страните, или ако решението противоречи на процесуалния международен обществен ред, включващ изискванията за честен и справедлив процес.

Чл. V от Нюйоркската конвенция е основният член, регулиращ признаването и допускането на изпълнение на чуждестранни арбитражни решения.⁴¹ Този член задължава съдилищата на договарящите се държави да признават чуждестранни арбитражни решения и им позволява да постановяват отказ само ако е налице едно или повече от предвидените в

него основания. Тези основания са координирани с основанията за отмяна, предвидени в чл. 34 от Закон-модел на Унцитрал, и са идентични на тях. В чл. V само е добавено едно допълнително основание, произтичащо от характера на производството за признаване и допускане на изпълнение на чуждестранно арбитражно решение, а именно решението все още не е задължително или отменено от съда в страната, в която е постановено. Тази добавка обаче по никакъв начин не променя факта, че основанията за отмяна на арбитражните решения по чл. 34 от Закона-модел на Унцитрал и основанията за непризнаване и недопускане на изпълнение по чл. V от Нюйоркската конвенция са идентични.

С оглед на това, основанията, на които може да бъде отказано признаването и изпълнението на едно чуждестранно арбитражно решение, могат да бъдат групирани в следните четири категории:

- основания, свързани с липса на валидно арбитражно споразумение – страните по съглашението са били недееспособни; съглашението е недействително; решението е постановено по спор, непосочен в арбитражното съглашение, или съдържа постановления, които излизат извън условията на арбитражното съглашение; предметът на спора не подлежи на разрешаване от арбитраж.
- основания, свързани с нарушение на фундаменталните изисквания за честен и справедлив процес - страната, срещу която решението се предявява, не е била надлежно уведомена за назначаването на арбитър или за арбитражното производство или по други причини ѝ е било невъзможно да предяви своите защитни средства; съставът на арбитражния съд или арбитражната процедура не са били в съответствие със съглашението на страните.
- противоречие с обществения ред - арбитражното решение противоречи на обществения ред.
- решението не е станало още задължително за страните или е било отменено, или изпълнението му е било спряно от компетентния орган на държавата, в която или съобразно закона на която то е било постановено.

В контекста на признаването и допускането на изпълнение на чуждестранни арбитражни решения отново възниква въпросът дали страните могат предварително да се откажат изцяло или от части от правото си да се противопоставят на искането за екзекватура.

Този въпрос не е изрично регламентиран в Нюйоркската конвенция. За разлика от аналогичния въпрос при искане на отмяна на арбитражно решение, той не е изрично регламентиран и в арбитражните законодателства на държавите, подписали Нюйоркската конвенция.

Въпреки че това не е изрично предвидено в Нюйоркската конвенция, съдилищата в много от държавите, подписали конвенцията, приемат, че загубилата арбитража страна не може да се позовава на основание за непризнаване на арбитражното решение, предвидено в чл. V, ако тя е пропуснала го повдигне в самото арбитражно производство.⁴² На тази основа някои автори приемат, че предварителен отказ от защита срещу признаване и изпълнение на чуждестранно решение е допустим. Тази теза обаче се сблъсква с ал. 2 от чл. V от Нюйоркската конвенция, съгласно която съдилищата на договарящите се държави могат служебно/*ex officio* да не признаят и допуснат до изпълнение чуждестранно арбитражно решение, ако то е постановено по неарбитраем спор, или противоречи на обществения ред. С оглед на това, по аналогия с позицията в германското право, свързана с отмяната на арбитражни решения, би трябвало да се приеме, че предварителен отказ от защита срещу искане за екзекватура на чуждестранно арбитражно решение е допустим само по отношение на основанията, установени в интерес на страната, и не е допустим по отношение на основанията, установени в обществен интерес.

Подобно на съдебната практика в чужди държави, свързана с предварителен отказ от правото да се иска отмяна на арбитражното решение, съдебната практика в чужди държави по Нюйоркската конвенция приема, че правилата на арбитражните институти, които казват, че решението е окончателно и че страните се отказват от каквито и да било средства за неговото атакуване, не могат да се считат за валиден отказ от правото на защита срещу искане за екзекватура на чуждестранно арбитражно решение. За да е налице такъв отказ, той трябва да е конкретен, изричен и направен след завършване на арбитражното дело.⁴³

В тази връзка трябва да се отбележи, че предварителният отказ от правото да се иска отмяна на арбитражното решение или просто неупражняването на това право в държавата, където е било седалището на арбитража, не преклудира правото на защита на загубилата страна в производство по Нюйоркската конвенция за признаване и допускане на изпълнение на арбитражното решение, започнато в друга държава. Нюйоркската конвенция се прилага

по отношение на всички арбитражни решения, постановени на територията на друга държава, без оглед на това дали загубилата страна ги е атакувала с искане за отмяна в тази държава.⁴⁴

Поначало, Нюйоркската конвенция позволява арбитражните решения да се изпълняват във всички държави, които са страни по конвенцията, в които длъжника по арбитражното решение притежава активи. В съответствие с принципа на процесуалната автономия, страните в своето арбитражно споразумение могат да изключат изпълнението в определена държава или държави, или да ограничат изпълнението само до определена държава или държави. Валидността на такова съгласие е потвърдено например в решение от 05.04.2011 г. на Федералния съд на САЩ за Южния район на Ню Йорк относно допускане на изпълнение на арбитражно решение от 25.10.2006 г. по делото „Зееви Холдингс“ Лтд. срещу България⁴⁵.

Създаване и развитие на унифицирана глобална правна рамка на търговския арбитраж.

Направеният по-горе анализ показва, че правната рамка на съвременните арбитражни законодателства е базирана на Закона-модел на Унцитрал и на Нюйоркската конвенция. Законът-модел е реципиран изцяло или от части в арбитражното законодателство в 89 държави.⁴⁶ Освен това, всички значими национални законодателства, които не са базирани на него, като това на Великобритания, Франция и Швейцария, следват основните му принципи. Нюйоркската конвенция на практика има универсално приложение, тъй като 172 държави, са се присъединили към нея.⁴⁷ Направеният по-горе анализ също така показва, че и Законът-модел на Унцитрал, и Нюйоркската конвенция са базирани на принципа на процесуалната автономия на страните, който има изключително широк обхват и е ограничен единствено от изискванията на принципа за честен и справедлив процес. Принципът на процесуална автономия на страните позволява да възникне постоянен процес на създаване на процесуални арбитражни правила, в който участват директно самите страни и избраните от тях арбитри, и индиректно постоянно действащите арбитражни институти и различни междуправителствени или частни международни организации на юристи, занимаващи се с арбитраж. Създаването на арбитражни правила в този процес не е самоцел. То е подчинено

на желанието на посочените участници да създадат арбитражна процедура, която отговаря на специфичните нужди на търговските правоотношения като цяло и на конкретното търговско правоотношение, което е предмет на всяко арбитражно дело в частност. Главните черти на такава процедура са гъвкавост и неформалност, ефективност по отношение на времето и разноските и специализираност. Най-известните постоянно действащи арбитражни институти като например Арбитражен съд при Международната търговска палата в Париж (ICC)⁴⁸, Лондонски съд за международен арбитраж (LCIA)⁴⁹, Арбитражен институт при Стокхолмската търговска камара (SCA)⁵⁰, поддържат постоянна връзка със своите ползватели и по този начин получават информация за техните виждания за действащите процесуални правилници и предложения за тяхното подобрене и модернизиране. Най-често, това става като те организират асоциации на своите ползватели или правят периодични проучвания сред тях. На тази база, те периодично актуализират своите процесуални правилници. В допълнение, различни междуправителствени и частни международни организации също работят за модернизиране на отделни аспекти на арбитражната процедура, като създават правила и насоки и периодично ги актуализират. Сред тези организации най-значими са: Комисията на ООН по международно търговско право (UNCITRAL)⁵¹, която е създала Правилата за арбитраж на Унцитрал⁵², Международната адвокатска асоциация (IBA)⁵³, която е създала Насоките за конфликт на интереси в международния арбитраж⁵⁴ и Правилата за събиране на доказателства в международния арбитраж⁵⁵, и Международния съвет за търговски арбитраж (ICCA)⁵⁶, който е създал Наръчник за секретари на арбитражни състави⁵⁷ и Справочника за логистични въпроси в процесуални определения⁵⁸. Част от тази международни организации или други организации правят глобални периодични проучвания сред ползвателите на международния арбитраж и въз основа на получените предложения актуализират създадените от тях правила и насоки. Едно от най-значителните глобални проучвания са анкетите на Лондонския университет Queen Mary.⁵⁹ Въпреки че националният и международният арбитраж са регулирани от национални закони, принципът на автономия на волята позволява на спорещите страни да изберат най-добрите и подходящи за тях практики (правила), създадени в този процес.

В резултат на гореизложените фактори, понастоящем е създадена в голяма степен глобално унифицирана арбитражна процедура, която поради своята гъвкавост и

динамичност е в състояние да посрещне предизвикателствата на динамично променящите се търговски отношения и да бъде пригодена към техните индивидуални изисквания. Това прави търговския арбитраж популярен метод за разрешаване на национални търговски спорове и силно предпочитан метод за разрешаване на международни търговски спорове.⁶⁰

¹ Обн. ДВ. бр.60 от 5 август 1988г., изм. ДВ. бр.93 от 2 ноември 1993г., изм. ДВ. бр.59 от 26 май 1998г., изм. ДВ. бр.38 от 17 април 2001г., изм. ДВ. бр.46 от 7 май 2002г., изм. ДВ. бр.102 от 1 ноември 2002г., изм. ДВ. бр.59 от 20 юли 2007г., изм. и доп. ДВ. бр.8 от 24 януари 2017г.

² ЗМТА, § 3: „ (Нов - ДВ, бр. 93 от 1993 г.) (1) (Изм. и доп. - ДВ, бр. 38 от 2001 г.) Този закон се прилага и при арбитраж между страни с местожителство или седалище в Република България с изключение на чл. 1, ал. 2, чл. 10, чл. 11, ал. 2 (освен когато страна по спора е предприятие с преобладаващо чуждестранно участие), чл. 26 и думите "съобразно закона, избран от страните, а при липса на избор" от чл. 47, ал. 1, т. 2.“

³ https://uncitral.un.org/en/texts/arbitration/modellaw/commercial_arbitration.

⁴ Граждански процесуален кодекс, Чл. 19: „(1) Страните по имуществен спор могат да уговорят той да бъде решен от арбитражен съд, освен ако спорът има за предмет вещни права или владение върху недвижим имот, издръжка или права по трудово правоотношение или е спор, по който една от страните е потребител по смисъла на § 13, т. 1 от допълнителните разпоредби на Закона за защита на потребителите. (2) Арбитражът може да има седалище в чужбина, ако една от страните има обичайно местопребиваване, седалище според устройствения си акт или местонахождение на действителното си управление в чужбина.“

⁵ ЗМТА, чл. 24: „Страните могат да се споразумеят за процедурата, която арбитражният съд трябва да спазва при водене на делото. При липса на споразумение арбитражният съд разглежда делото по начин, който смята за подходящ. И в двата случая той е длъжен да предостави на всяка от страните равни възможности да защитят своите права.“ Тази възможност е потвърдена и от чл. 3 от Правилника за арбитраж на АС при БТПП: „(1)Ако страните не уговорят друго, тяхното съгласие да възложат спора на Арбитражния съд при Българската търговско-промишлена палата означава и приемане на този правилник. (2) Арбитражният съд прилага уговорените от страните правила относно разглеждането на делото, освен ако те противоречат на повелителни норми на приложимия за арбитража закон или на принципите на този правилник. (3) По въпроси, които не са уредени от споразумението между страните, от този Правилник или от Закона за международния търговски арбитраж, арбитражите процедурат съобразно тяхната разумна преценка, ръководейки се от естеството на арбитража и предмета на спора. Решаващият орган предварително съобщава на страните правилото, което ще приложи, като им предоставя равна възможност за защита. (4) По дела, основани на арбитражно споразумение, се прилагат тези правила на правилника, които са в сила при започване на арбитражното производство, освен ако и двете страни поискат да се приложат правилата, които са били в сила при сключване на арбитражното споразумение или са влезли в сила след започване на арбитражното производство. (5)Ако страната не заяви незабавно, писмено или в арбитражното заседание срещу нарушаване на процесуално правило по ал. 1 и 2, смята се, че тя се е отказала от правото си да се позовава на нарушението.“

⁶ ЗМТА, чл. 11: „(1) Арбитражният съд може да се състои от един или повече арбитражи, чийто брой се определя от страните. Когато страните не са определили броя им, арбитражите трябва да бъдат трима.“ Тази възможност е потвърдена и в чл. 13 от Правилника за арбитраж на АС при БТПП: „(1) Арбитражният съд разглежда и решава възложените му спорове чрез Решаващия орган, който може да се състои от един арбитраж или от трима арбитражи. (2) Председателят на Арбитражния съд може да предложи на страните да се съгласят делото да бъде разгледано и решено от един арбитраж, който двете страни да определят по взаимно съгласие или да предоставят на Председателя на Арбитражния съд да го определи.“

⁷ ЗМТА, чл. 12: „(1) Страните могат да уговорят процедурата за образуване на арбитражен съд. (2) При липса на споразумение за процедурата: 1. ако арбитражният съд е от трима арбитражи, всяка от страните назначава един арбитраж, а двамата арбитражи назначават третия; 2. ако страната не назначи арбитраж в 30-дневен срок от получаване искането на другата страна да направи това или ако двамата арбитражи в 30-дневен срок от тяхното назначаване не постигнат съгласие за третия арбитраж, председателят на Българската търговско-промишлена

палата по искане на една от страните назначава арбитър; 3. ако арбитражният съд е от един арбитър и страните не могат да се споразумеят за него, той се назначава от органа по предходната точка по искане на една от тях. (3) Председателят на Българската търговско-промишлена палата при назначаване на арбитър трябва да съобрази неговата квалификация, изисквана от споразумението на страните, както и за всички обстоятелства, които осигуряват назначаването на независим и безпристрастен арбитър. (4) Решението на председателя на Българската търговско-промишлена палата по ал. 2 и 3 е окончателно.“

⁸ ЗМТА, чл. 15: „(1) Страните могат да уговорят процедурата за отвод. Те не могат да изключат прилагането на чл. 16. (2) При липса на споразумение отвод на арбитър може да се направи не по-късно от 15 дни след като страната е узнала за образуването на арбитражния съд или след като е научила за обстоятелствата, които дават основания за отвода. (3) Искането за отвод се прави писмено до арбитражния съд, като се посочват основанията за това. (4) Арбитражният съд се произнася по отвода освен ако арбитърът се оттегли от своята функция или другата страна се съгласи с отвода.“

⁹ ЗМТА, чл. 26: „Страните могат да се споразумеят относно езика или езиците, които ще се използват в арбитражното производство. При липса на споразумение езикът или езиците се определят от арбитражния съд. Той може да разпреди всяко писмено доказателство да бъде съпроводено от превод на езика или на езиците, уговорени от страните или определени от арбитражния съд.“ Тази възможност е потвърдена и от чл. 23 от Правилника за арбитраж на АС при БТПП: „Разглеждането на делото става на български език, но ако една от страните е със седалище или местожителство в чужбина, те могат да се споразумеят да бъде използван друг език. Споразумението трябва да се постигне преди образуване на Решаващия орган. Той назначава за страната, която не владее български език, преводач. Възнаграждението на преводача е за сметка на тази страна, независимо от изхода на делото.“

¹⁰ ЗМТА, чл. 25: „Страните могат да уговорят мястото, където да се разгледа арбитражното дело. При липса на споразумение мястото се определя от арбитражния съд, като се вземат предвид обстоятелствата по делото и удобството на страните.“ Тази възможност е потвърдена и от чл. 21 от Правилника за арбитраж на АС при БТПП: „(1) Заседанията на съда се провеждат в град София. (2) По молба на страните или по свой почин Решаващият орган при необходимост може да проведе заседанията си и на друго място.“

¹¹ ЗМТА, чл. 23: „Арбитражното производство започва в деня, когато ответникът е получил искане спорът да бъде отнесен до арбитраж, освен ако страните са уговорили друго.“

¹² ЗМТА, чл. 30: „Страните могат да се съгласят делото да се реши само въз основа на писмени доказателства и становища, без да бъдат призовавани. Арбитражният съд може да насрочи заседание с участие на страните, ако това е необходимо за правилното решаване на делото.“ Тази възможност е предвидена и в чл. 24 от Правилника за арбитраж на АС при БТПП: „(1) Делото се разглежда в заседание, на което страните могат да участват лично или чрез надлежно овластени представители. (2) Делото се разглежда непублично. С разрешение на Решаващия орган и съгласието на страните на заседанието могат да присъстват и лица, които не участват в делото. (3) По съгласие на страните, делото може да бъде разгледано и решено без те да се призовават на заседание, само въз основа на представени от тях писмени доказателства и писмени становища. Делото се разглежда без призоваване на страните, ако ответникът в отговора на исковата молба признава иска. Решаващият орган, обаче, може да призове страните на заседание, ако намери, че делото се нуждае от допълнително изясняване. (4) Производството по делата пред АС при БТПП е конфиденциално. Материали по делата се предоставят само на страната, нейния законен представител или на процесуалния ѝ представител по делото. (5) По молба на всяка от страните, със съгласие на другата страна, Решаващият орган може да проведе открито заседание чрез видеоконферентна връзка, след като страната предварително представи мотивирано искане и уважителни причини за такова искане, и техническите условия го позволяват. (6) Решаващият орган, предвид обстоятелствата, може по свой почин и след изслушване на страните, въз основа на мотивирано определение, да проведе открито заседание цялостно или частично дистанционно, с видео конферентна връзка, чрез избрана от Решаващият орган електронна платформа. Решаващият орган може да не прилага чл. 30, ал. 4, изр. 2. В този случай Решаващият орган приема правила относно дистанционния разпит, които гарантират установяване на самоличността на разпитвания и изключват използването на неразкрити пред решаващият орган помощни материали или намеса на друго лице по време на разпита. Същите правила се прилагат и при дистанционно изслушване на вещото лице.“

¹³ ЗМТА, чл. 29: „Всяка страна през време на арбитражното производство може да измени или допълни своя иск или възражение освен ако е уговорено друго. Арбитражният съд може да не допусне исканото изменение, ако сметне, че то ще създаде особени затруднения за другата страна.“

¹⁴ ЗМТА, чл. 21: „Ако страните не са уговорили друго, арбитражният съд може по искане на една от тях да задължи другата страна да вземе подходящи мерки за обезпечаване правата на молителя. При допускане на тези мерки арбитражният съд може да определи гаранция, която молителят да представи.“ Това е потвърдено и от чл. 28 от Правилника за арбитраж на АС при БТПП: „Ако страните не са уговорили друго, ищецът може да поиска от Арбитражния съд да наложи на ответника подходящи мерки за обезпечаване на правата му, предявени с иска. Молителят е длъжен да посочи конкретна мярка или мерки, които не могат да засягат трети лица. При допускане на исканите мерки, Арбитражният съд може да определи гаранция, която молителят да представи.“

¹⁵ ЗМТА, чл. 24. бележка под линия 5 по-горе. Това е потвърдено и в чл. 3, ал. 3 от Правилника за арбитраж на АС при БТПП: „По въпроси, които не са уредени от споразумението между страните, от този Правилник или от Закона за международния търговски арбитраж, арбитражите процедурат съобразно тяхната разумна преценка, ръководейки се от естеството на арбитража и предмета на спора. Решаващият орган предварително съобщава на страните правилото, което ще приложи, като им предоставя равна възможност за защита.“

¹⁶ Уредбата в българското законодателство на правната възможност на юридическите и физическите лица да се съгласят да разрешат своите правни спорове чрез арбитраж и да уговорят процедурата, по която той ще се проведе, съответства на Закона-модел на Унцитрал. Чл. 11 и 12 от ЗМТА относно броя и процедурата за избор на арбитражи съответстват на чл. 10 и 11 от Закона-модел на Унцитрал; чл. 15 от ЗМТА относно отвода на арбитражи съответства на чл. 13 от Закона-модел на Унцитрал; чл. 26 от ЗМТА относно езика на производството съответства на чл. 22 от Закона-модел на Унцитрал; чл. 25 от ЗМТА относно мястото/седалището на арбитража съответства на чл. 20 от Закона-модел на Унцитрал; чл. 23 от ЗМТА относно момента на започване на производството съответства на чл. 21 от Закона-модел на Унцитрал; чл. 30 от ЗМТА относно това дали ще се проведе присъствено заседание или делото ще бъде разрешено само въз основа на писмени доказателства съответства на чл. 24 от Закона-модел на Унцитрал; чл. 29 от ЗМТА относно изменението на иска съответства на чл. 23, ал. 2 от Закона-модел на Унцитрал; чл. 21 от ЗМТА относно обезпечителните мерки съответства на чл. 17 от Закона-модел на Унцитрал.

¹⁷ <https://uncitral.un.org/en/texts/arbitration/contractualtexts/arbitration>

¹⁸ Граждански процесуален кодекс, чл. 19. Бележка под линия 4 по-горе.

¹⁹ Закон за защита на потребителите, § 13: „По смисъла на този закон: 1. "Потребител" е всяко физическо лице, което придобива стоки или ползва услуги, които не са предназначени за извършване на търговска или професионална дейност, и всяко физическо лице, което като страна по договор по този закон действа извън рамките на своята търговска или професионална дейност.“

²⁰ ЗМТА, чл. 3: „Страна по международния търговски арбитраж може да бъде и държава или държавно учреждение.“

²¹ ЗМТА, чл. 7: „(1) Арбитражно споразумение е съгласието на страните да възложат на арбитраж да реши всички или някои спорове, които могат да възникнат или са възникнали между тях относно определено договорно или извъндоговорно правоотношение. То може да бъде арбитражна клауза в друг договор или отделно споразумение. (2) Арбитражното споразумение трябва да бъде писмено. Смята се, че споразумението е писмено, ако се съдържа в документ, подписан от страните, или в размяна на писма, телекси, телеграми или други средства за съобщения. (3) (Доп. – ДВ, бр. 8 от 2017 г.) Смята се, че има арбитражно споразумение и когато ответникът писмено или със заявление, отбелязано в протокола на арбитражното заседание, приеме спорът да бъде разгледан от арбитража или когато участва в арбитражното производство чрез депозиране на писмен отговор, представяне на доказателства, предявяване на насрещен иск или явяване в арбитражно заседание, без да оспорва компетентността на арбитража.“ Подобно изискване има и в чл. 2, ал. 2 от Правилника за арбитраж на АС при БТПП: „(1) /Изм. в сила от 1.1.2017 г./ Арбитражният съд разглежда споровете по чл.1, ал.2, ако те са му възложени с арбитражно споразумение. (2) /Изм. в сила от 1.1.2017 г./ Арбитражното споразумение трябва да бъде писмено. Споразумението е писмено и когато се съдържа в разменени между страните писма и други писмени средства за комуникация или в общи условия, към които препраща сключен между страните писмен договор. (3) Смята се, че има писмено арбитражно споразумение и когато ищецът предяви иск пред Арбитражния съд, а ответникът писмено или със заявление, отбелязано в протокола на арбитражното заседание, приеме спорът да се разгледа от Арбитражния съд или извърши пред него действие, насочено към разглеждане на спора по същество, без да оспорва компетентността на Арбитражния съд.“

²² ЗМТА, чл. 16: „(1) Ако арбитражният съд не уважи отвода, страната, която го е предявила, може в седемдневен срок от уведомяването ѝ да поиска от Софийския градски съд да се произнесе по него. Софийският градски съд разглежда жалбата по реда на глава двадесет и първа "Обжалване на определенията" от Гражданския процесуален кодекс, като решението му е окончателно. (2) Арбитражният съд може да продължи разглеждането на делото и да постанови по него решение въпреки отвода и жалбата по ал. 1.“

²³ ЗМТА, чл. 22: „, Страните в арбитражното производство са равни. Арбитражният съд предоставя на всяка от тях възможност да защити своите права.“

²⁴ Вж. Коментар на принципа за справедлив процес на Trans-Lex. Там е казано: “1. As a consequence of the genuinely judicial nature of arbitration, Art. 18 UNCITRAL Model Law and all other modern arbitration laws safeguard the parties’ basic procedural right of equal treatment and their right to be heard as the essential principles of arbitral due process. These basic procedural rights constitute the Magna Carta of any arbitration. They compromise some of the very few mandatory rules of arbitration laws which prevail over any agreement of the parties. 2. The parties’ due process rights are also essential elements of public policy. Therefore, the violation of these rules by the arbitrators may lead to the setting aside of the award or to the refusal of enforcement. These rules therefore constitute the principal guidelines for the arbitrators’ exercise of their procedural discretion over the conduct of the proceedings.”; наличен на https://www.trans-lex.org/969020/_arbitral-due-process/.

²⁵ Също така в Решение № 6 от 26.01.2017 г. на ВКС по т. д. № 2164/2016 г., I т. о., ТК, ВКС е казал: „В теорията и практиката това понятие се свързва с нарушаване на основни принципи на правопорядъка, като противоречието следва да се констатира по отношение на онези "свръхповелителни" правни норми, установяващи основните начала и ценностите в държавата и обществото, които защитават признати от законовия ред права, общи за всички правни субекти или такива на отделния индивид, но установени от законодателя като значими за интереса на цялото общество. В този смисъл нарушаването не на всяка императивна норма, би могло да обоснове "противоречие с обществения ред", а само на тази, съдържаща се в основния закон - Конституцията или друг закон и установяваща правни принципи като равнопоставеност на страните в процеса, състезателно начало, право на защита и справедлив процес, законност и безпристрастност, свободно формиране на вътрешното убеждение на решаващия орган и др.“. Също така, в Решение № 171 от 6.12.2010 г. на ВКС по т. д. № 401/2010 г., II т. о., ВКС е казал: „Конкретните форми на проявление на това нарушение [нарушение на обществения ред] е не всяко нарушение на закона, а само на тези свръхповелителни норми, които са основополагащи принципи на правораздаването. Такъв принцип е гарантирането на принципа на равенство и състезателност в процеса, възпроизведен в чл. 121, ал. 1 от Конституцията на Република България.“. Също така, в Решение № 6 от 9.02.2009 г. на ВКС по т. д. № 696/2008 г., II т. о., ТК, ВКС е казал: „Под понятието "обществен ред" следва да се разбират основните принципи на правопорядъка на Република България, охраняващи основни ценности, чието зачитане трябва да бъде обезпечено. Тези принципи са материалноправни и процесуалноправни и са израз на основните правни идеи и ценности на държавата и обществото, например принципите за законност, установяване на истината, равенство на страните в процеса, състезателно начало и др.“

²⁶ Вж. *Fry, J., Greenberg, S., Mazza, F. The Secretariat’s Guide to ICC Arbitration. ICC, 2012, 174.* Там е казано: “The Court generally considers Articles 13(1) and 13(2) to be mandatory, too, in the sense that arbitrators must be subject to confirmation by the Court or the Secretary General. In any event, the Court has rarely seen agreements that expressly attempt to bypass the confirmation process. In one such case, the arbitration clause stated that “the appointment of the arbitrators by the parties is not subject to confirmation or rejection by the Court of Arbitration of the ICC”. Given this was an affront to a fundamental feature of ICC arbitration,²⁷ the Court determined that the arbitration could not proceed.”); ICC 2021 Arbitration Rules, Art. 13. 1) In confirming or appointing arbitrators, the Court shall consider the prospective arbitrator’s nationality, residence and other relationships with the countries of which the parties or the other arbitrators are nationals and the prospective arbitrator’s availability and ability to conduct the arbitration in accordance with the Rules. The same shall apply where the Secretary General confirms arbitrators pursuant to Article 13(2). 2) The Secretary General may confirm as co-arbitrators, sole arbitrators and presidents of arbitral tribunals persons nominated by the parties or pursuant to their particular agreements, provided that the statement they have submitted contains no qualification regarding impartiality or independence or that a qualified statement regarding impartiality or independence has not given rise to objections. Such confirmation shall be reported to the Court at one of its next sessions. If the Secretary General considers that a co-arbitrator, sole arbitrator or president of an arbitral tribunal should not be confirmed, the matter shall be submitted to the Court. 3) Where the Court is to

appoint an arbitrator, it shall make the appointment upon proposal of an ICC National Committee or Group that it considers to be appropriate. If the Court does not accept the proposal made, or if the National Committee or Group fails to make the proposal requested within the time limit fixed by the Court, the Court may repeat its request, request a proposal from another National Committee or Group that it considers to be appropriate, or appoint directly any person whom it regards as suitable. 4) The Court may also appoint directly to act as arbitrator any person whom it regards as suitable where: a) one or more of the parties is a state or may be considered to be a state entity; b) the Court considers that it would be appropriate to appoint an arbitrator from a country or territory where there is no National Committee or Group; or c) the President certifies to the Court that circumstances exist which, in the President's opinion, make a direct appointment necessary and appropriate. 5) Where the Court is to appoint the sole arbitrator or the president of the arbitral tribunal, such sole arbitrator or president of the arbitral tribunal shall be of a nationality other than those of the parties. However, in suitable circumstances and provided that none of the parties objects within the time limit fixed by the Secretariat, the sole arbitrator or the president of the arbitral tribunal may be chosen from a country of which any of the parties is a national. 6) Whenever the arbitration agreement upon which the arbitration is based arises from a treaty, and unless the parties agree otherwise, no arbitrator shall have the same nationality of any party to the arbitration.

²⁷ Пак там, с 342. Там е казано: "Parties should note that the scrutiny process is a cornerstone of the Rules from which they cannot derogate. The Court has rarely seen agreements that attempt to bypass Article 33. In one such instance, the arbitration clause explicitly excluded the scrutiny of awards by the Court, which decided that the clause was incompatible with the Rules and that the arbitration therefore could not proceed"); ICC 2021 Arbitration Rules, Art. 34. Before signing any award, the arbitral tribunal shall submit it in draft form to the Court. The Court may lay down modifications as to the form of the award and, without affecting the arbitral tribunal's liberty of decision, may also draw its attention to points of substance. No award shall be rendered by the arbitral tribunal until it has been approved by the Court as to its form."

²⁸ Правилник за арбитраж на АС при БТПП, чл. 3.(2): „Арбитражният съд прилага уговорените от страните правила относно разглеждането на делото, освен ако те противоречат на повелителни норми на приложимия за арбитража закон или на принципите на този правилник.“

²⁹ Закон-модел на Унцитрал, чл. 34: „Application for setting aside as exclusive recourse against arbitral award (1) Recourse to a court against an arbitral award may be made only by an application for setting aside in accordance with paragraphs (2) and (3) of this article. (2) An arbitral award may be set aside by the court specified in article 6 only if: (a) the party making the application furnishes proof that: (i) a party to the arbitration agreement referred to in article 7 was under some incapacity; or the said agreement is not valid under the law to which the parties have subjected it or, failing any indication thereon, under the law of this State; or (ii) the party making the application was not given proper notice of the appointment of an arbitrator or of the arbitral proceedings or was otherwise unable to present his case; or (iii) the award deals with a dispute not contemplated by or not falling within the terms of the submission to arbitration, or contains decisions on matters beyond the scope of the submission to arbitration, provided that, if the decisions on matters submitted to arbitration can be separated from those not so submitted, only that part of the award which contains decisions on matters not submitted to arbitration may be set aside; or (iv) the composition of the arbitral tribunal or the arbitral procedure was not in accordance with the agreement of the parties, unless such agreement was in conflict with a provision of this Law from which the parties cannot derogate, or, failing such agreement, was not in accordance with this Law; or (b) the court finds that: (i) the subject-matter of the dispute is not capable of settlement by arbitration under the law of this State; or (ii) the award is in conflict with the public policy of this State. (3) An application for setting aside may not be made after three months have elapsed from the date on which the party making that application had received the award or, if a request had been made under article 33, from the date on which that request had been disposed of by the arbitral tribunal. (4) The court, when asked to set aside an award, may, where appropriate and so requested by a party, suspend the setting aside proceedings for a period of time determined by it in order to give the arbitral tribunal an opportunity to resume the arbitral proceedings or to take such other action as in the arbitral tribunal's opinion will eliminate the grounds for setting aside.“

³⁰ ЗМТА, Чл. 47. (1) Арбитражното решение може да бъде отменено от Върховния касационен съд, ако страната, която иска отмяната, докаже някое от следните основания: 1. тя е била недееспособна при сключване на арбитражното споразумение; 2. арбитражното споразумение не е било сключено или е недействително съобразно закона, избран от страните, а при липса на избор - съобразно този закон; 3. (отм. - ДВ, бр. 8 от 2017 г.) 4. тя не е била надлежно уведомена за назначаване на арбитър или за арбитражното производство или поради независещи от нея причини не е могла да вземе участие в производството; 5. решението разрешава спор, неподвижен в арбитражното споразумение, или съдържа произнасяне по въпроси извън предмета на спора; 6.

образуването на арбитражния съд или на арбитражната процедура не е съобразено със споразумението на страните освен ако то противоречи на повелителни разпоредби на този закон, а ако липсва споразумение - когато не са приложени разпоредбите на този закон. (2) (Нова - ДВ, бр. 8 от 2017 г.) Арбитражните решения, постановени по спорове, предметът на които не подлежи на решаване от арбитраж, са нищожни.

³¹ Граждански процесуален кодекс на Белгия, чл. 1718: „Страните могат с изрична декларация в своите арбитражни споразумения или с последваща декларация да се откажат от производството по отлагане на арбитражно решение, ако нито една от тях не е белгийски гражданин или резидент, или юридическо лице, регистрирано в Белгия или имащо клон там.“

³² Кодекс на международното частно право на Швейцария, чл. 190: „1) Ако никоя от страните няма местоживеене, обичайно пребиваване или седалище в Швейцария, те могат с декларация в арбитражното споразумение или с последващо споразумение да изключат изцяло или частично всички възможности за обжалване на арбитражни решения; правото на преразглеждане съгласно член 190а, параграф 1, буква б не може да бъде отхвърлено. Споразумението изисква формата, посочена в член 178, параграф 1. 2) Когато страните са изключили всички производства за отмяна и когато решенията трябва да бъдат изпълнени в Швейцария, по аналогия се прилага Нюйоркската конвенция от 10 юни 1958 г. за признаване и изпълнение на чуждестранни арбитражни решения.“

³³ Граждански кодекс на Франция, чл. 1522: „Посредством споразумение страните могат по всяко време изрично да се откажат от правото си да предявят иск за отмяна. Когато се откажат от това право, страните запазват правото си на правото си да обжалват заповедта за изпълнение на едно от основанията, посочени посочени в член 1520. Тази жалба се подава в срок от един месец след уведомяването за решението, с което е издадено изпълнителната заповед. Решението, съдържащо изпълнителната заповед се съобщава чрез връчване (подписване), освен ако страните не са се споразумели за друго.“

³⁴ Граждански процесуален кодекс на Италия, чл. 829(1); Закон за доброволен арбитраж на Португалия, чл. 46, ал. 5; цитирано по *Борн, Г. Международен търговски арбитраж*. 3 изд. Wolters Kluwer, 2021, глава 25.07.

³⁵ *Amos Inv. Ltd v. Minou Enter. Ltd*, [2008] BCSC 332, ¶22 (B.C. Sup. Ct.); *Noble China Inc. v. Lei*, [1998] OTC LEXIS 2175, at *38-51 (Ontario Super. Ct.); *Methanex Motunui Ltd v. Spellman*, [2004] 3 NZLR 454 (Wellington Ct. App.); цитирано по *Борн, Г. Международен търговски арбитраж*. 3 изд. Wolters Kluwer, 2021, глава 25.07.

³⁶ Вж. *Шерер, М. и Зилберман, Л. Граници на автономията на страните в етапа след постановяване на решението*. В: *Граници на автономията на страните в международния арбитраж*. Juris, 2016, 450-451.

³⁷ Вж. *Born, G. International Commercial Arbitration*. 3 ed. Wolters Kluwer, 2021, глава 26.06.A.2. Там е казано: „Thus, Swiss courts have held that an agreement to arbitrate under institutional rules providing that the award is “final and binding” or “without appeal” does not suffice to waive judicial review in an annulment proceeding... Australian and Canadian courts have reached similar results under the UNCITRAL Model Law, requiring unequivocal language in order to effect a waiver of annulment rights. Those U.S. courts which permit waiver of rights to seek vacatur of an award have also generally required clear language effecting such a result (holding, among other things, that agreements that the arbitral award is “final” or “binding” are insufficient to waive annulment rights)... At the same time, as in the United States and Switzerland, English courts have held that an agreement providing only that awards will be “final” and “binding” will not suffice to exclude review of the merits of the arbitrators’ decision. 1364 The same approach has been adopted in Singapore.“

³⁸ Закон-модел на Унцитрал, чл. 18: „Equal treatment of parties The parties shall be treated with equality and each party shall be given a full opportunity of presenting his case.“

³⁹ ЗМТА, чл. 22, бележка под линия 23 по-горе.

⁴⁰ <https://www.newyorkconvention.org/new+york+convention+texts>.

⁴¹ Нюйоркската конвенция, чл. V: „I. Признаването и изпълнението на арбитражното решение могат да бъдат отказани по молба на страната, срещу която то се предявява, ако тя докаже пред компетентния орган на държавата, където се иска признаването и изпълнението: а) че страните по съглашението, посочено в член II, са били по силата на приложимия спрямо тях закон недееспособни или че съглашението е недействително по силата на закона, на който страните са го подчинили, а при липса на указание в тази насока, по силата на закона на държавата, където решението е било постановено, или б) че страната, срещу която решението се предявява, не е била надлежно уведомена за назначаването на арбитър или за арбитражното производство или по други причини ѝ е било невъзможно да предяви своите защитни средства, или в) че решението е постановено по спор, непосочен в арбитражното съглашение или неспадещ към споровете, предвидени от арбитражната уговорка в договора, или че съдържа постановления, които излизат извън условията на арбитражното

съглашение или арбитражната уговорка в договора; във всеки случай обаче, ако постановленията на решението, отнасящи се до въпроси, подчинени на арбитраж, могат да бъдат отделени от тези, които се отнасят до въпроси, неподчинени на арбитраж, то постановленията по въпросите, подчинени на арбитраж, могат да бъдат признати и изпълнени, или г) че съставът на арбитражния съд или арбитражната процедура не са били в съответствие със съглашението на страните или при липса на такова не са били в съответствие със закона на държавата, в която се е състоял арбитражът, или д) че решението не е станало още задължително за страните или е било отменено, или изпълнението му е било спряно от компетентния орган на държавата, в която или съобразно закона на която то е било постановено. 2. Признаването и изпълнението на арбитражното решение могат да бъдат отказани също така, ако компетентният орган на държавата, в която се иска признаването и изпълнението, намери: а) че съгласно закона на тази държава предметът на спора не подлежи на разрешаване от арбитраж или б) че признаването или изпълнението на решението ще противоречи на обществения ред на тази държава.“

⁴² В този смисъл UNCITRAL Secretariat's Guide to the Convention to the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards. New York: 2016, 150. Там е казано: "Certain courts have held that a party is precluded from relying on any defence it failed to raise during the course of arbitration proceedings, including on the grounds that a party was under some incapacity or that the arbitration agreement was invalid. For instance, the Greek Supreme Court ruled that a party opposing enforcement is precluded from relying on any defects of the arbitration agreement if it failed to raise those during the course of the arbitral proceedings. The same principle has been applied in many other jurisdictions, including Germany, Australia, and the United States. In France, the Arbitration Act expressly provides that a party who fails to object to an irregularity before the arbitral tribunal shall be deemed to have waived the right to invoke it before the enforcing court."; наличен на https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/2016_guide_on_the_convention.pdf

⁴³ Вж. *Born, G.* International Commercial Arbitration. 3 ed. Wolters Kluwer, 2021, глава 26.04.В. Там е казано: „Most courts have held, however, that various provisions of institutional rules do not constitute agreements to waive objections to recognition. That includes decisions involving the ICC Rules (providing that awards are “binding” and that the parties waive “any form of recourse”) and the Iran–U.S. Claims Tribunal Rules (providing that awards are “final and binding”). It is appropriate to require clear and unequivocal language waiving a party’s right to resist recognition of awards: the exceptions to recognition under Article V are narrow, focused on significant defects in the arbitral process, and parties should not be presumed lightly to have waived the right to object to defects of this character. Only where contractual language clearly waives rights to resist recognition, rather than generally providing that the award is final or binding, or that no recourse will be sought against the award, should a waiver of such rights be found. In general, this should require language explicitly waiving rights “to resist recognition” or to “object to enforcement.”

⁴⁴ Вж. UNCITRAL Secretariat's Guide to the Convention to the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards. New York: 2016, 21-22. Там е казано: “With respect to jurisdictions—including Belgium, France, Panama, Peru, Sweden, Switzerland, and Tunisia—that allow parties, in certain circumstances, to opt out of setting aside actions altogether,⁹⁶ the question has arisen whether an award would still be enforceable under the New York Convention if the parties had availed themselves of this possibility. Although there is no reported case law on this issue, commentators have generally taken the view that the waiver does not have any bearing on the enforceability of the award under the Convention,⁹⁷ and that a party may nevertheless seek the enforcement of such award, pursuant to the first sentence of article I (1) of the New York Convention. Indeed, the Convention applies to awards made in the territory of another Contracting State, without requiring that a certain level of control be exercised in the territory of that State.”; наличен на https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/2016_guide_on_the_convention.pdf

⁴⁵ https://jusmundi.com/en/document/decision/en-zeevi-holdings-v-the-republic-of-bulgaria-and-the-privatization-agency-of-bulgaria-amended-memorandum-and-order-of-the-united-states-district-court-for-the-southern-district-of-new-york-tuesday-5th-april-2011#decision_47280

⁴⁶ [Status: UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration \(1985\), with amendments as adopted in 2006 | United Nations Commission On International Trade Law.](https://www.uncitral.org/uncitral/index.php?id=about-uncitral)

⁴⁷ [List of contacting states » New York Convention](https://www.uncitral.org/uncitral/index.php?id=about-uncitral)

⁴⁸ <https://iccwbo.org/dispute-resolution/dispute-resolution-services/arbitration/>

⁴⁹ <https://www.lcia.org/>

⁵⁰ <https://sccarbitrationinstitute.se/en>

⁵¹ <https://uncitral.un.org/en/content/homepage>

⁵² <https://uncitral.un.org/en/texts/arbitration/contractualtexts/arbitration>

⁵³ <https://www.ibanet.org/>

⁵⁴ <https://www.ibanet.org/MediaHandler?id=e2fe5e72-cb14-4bba-b10d-d33dafec8918>

⁵⁵ <https://www.ibanet.org/MediaHandler?id=def0807b-9fec-43ef-b624-f2cb2af7cf7b>

⁵⁶ <https://www.arbitration-icca.org/>

⁵⁷ <https://www.arbitration-icca.org/icca-reports-no-1-young-icca-guide-arbitral-secretaries>

⁵⁸ <https://www.arbitration-icca.org/icca-reports-no-2-icca-drafting-sourcebook-logistical-matters-procedural-orders>

⁵⁹ <https://arbitration.qmul.ac.uk/research/>

⁶⁰ Виж в този смисъл *Kaufmann-Kohler, G.* Globalization of Arbitral Procedure. *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, 2003, vol.36, налична на <https://scholarship.law.vanderbilt.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1631&context=vjtl>.